

Literatura konparatuaren saioak (I). Olerkariak 1930-1936*

(Attempts at compared literature (I). The poets
1930-1936)

Kortazar, Jon
Euskal Herriko Unib.
Filologia, Geografia eta Historia Fak.
Unibertsitateen pasealekua, 6
01005 Vitoria-Gasteiz

Literatura konparatuaren saioak (I) Olerkariak. 1930-1936 izenburupean aurkeztzen lan honek Jose Maria Agirre, "Lizardi", eta Esteban Urkiaga, "Lauaxeta" olerkarien lanen azterketa egin nahi du, literatura konparatuaren bidetik. Horrela bere lanetan agertzen diren aipamenak eta influentziak adierazten dira, pentsakizunaren eta literaturaren aldetik gertatzen direnak agertuaz. Ez du lanak, bada, soilik lotura formalak aztertzen, batez ere, ideia estetikoaren aldetik diren eraginak hartu ditu kontutan.

Giltz-Hitzak: Literatura konparatua. Euskal literaturaren historia. Poesiaren azterketa.

Bajo el epígrafe Literatura konparatuaren saioak (I) Olerkariak. 1930-1936, el presente trabajo pretende analizar los trabajos de los poetas José María Agirre, "Lizardi" y Esteban Urkiaga, "Lauaxeta", mediante la literatura comparada. De este modo, se dan a conocer las citas e influencias que aparecen en sus obras, mostrando aquellas que tienen que ver con el pensamiento y la literatura. Así pues, en el presente trabajo no se analizan únicamente las relaciones formales, sino que, principalmente, se han tenido en cuenta las influencias que existen desde el punto de vista de las ideas estéticas.

Palabras Clave: Literatura comparada. Historia de la literatura vasca. Análisis de la poesía.

Sous l'épigraphie Literature konparatuaren saioak (I) Olerkariak. 1930-1936, ce travail tente d'analyser les travaux des poètes José María Agirre, "Lizardi" et Esteban Urkiaga, "Lauaxeta", au moyen de la littérature comparée. De cette façon on fait connaître les citations et les influences qui apparaissent dans ses œuvres, en indiquant celles qui ont un rapport avec la pensée et la littérature. Ainsi donc, dans ce travail on analyse non seulement les relations formelles, mais on a surtout tenu compte des influences qui existent du point de vue des idées esthétiques.

Mots Clés: Littérature comparée. Histoire de la littérature basque. Analyse de la poésie.

* Lan hau Euskal Herriko Unibertsitateak eskainitako HB 26/97 ikerketa proiektuari luzaturiko laguntzari esker moldatu da.

Begirada bidaltzen badugu gure aurrekoek esandakora, bat-batean aurkituko dugu banaketa. Lizardik bere lana bere barne-muinetan hausnartuz egin du, denari bere eskuaren berotasuna emanaz. Orixek, bihotz-begietan zituen klasikoak eta haiei eutsiz idatzi zuen bere poesia eta *Euskaldunak* osoa. Lauaxetak, aldiz, lau-haizetara zuen burua eta bere lanean, hango, hemengo eta horko idazleen oihartzunak nabari ditugu. Momentua da jakiteko iritzi horrek beste iritzi berri bati aurre egiteko modurik duen, gaur ditugun irakurketa eta datuekin ea gai garen eskema nagusi horri bere ezipalak ateratzen.

Olerkariak, izen orokorra hartzekotan, deituriko taldearen barruan badira aldeak, beste nonbaiten adierazi dudanez (Kortazar 1991: 1189; 1995). Aitzolek bultzaturiko eta eraturiko taldean poeta talde hauek ikus ditzakegu:

- 1) Orixek poetika berezia du, aldakorra eta aldagaitza, era berean, urterik urte modu desberdinetan adierazten duena. Orixek garapen luzea du poesian, eta itzal klasikoa ez bada inoiz desagertzen bere lanetik oso forma desberdinak hartzen ditu garaiak aurrera joan diren neurrian.
- 2) Lizardik eta Lauaxetak, bestaldetik, euskal postsinbolismoaren gunerik garbiena agertu dute. Metaforaren erabileran, musikari eskainitako garrantzian, heriotzari izandako beldurrean haien lanean utzitako arrastoengatik sinbolismoa ezagutu zutela, bakoitza bere joerarekin, garbi esan dezakegu.
- 3) Maisu nagusi hauen ostean etorri zirenek, Zaitegik, Tapia Perurenak, Ezkiagak, Onaindiak, Loramendik haien formak landu zituzten, hainbaten aurrera eramanez eta beste zenbaitetan atzera eginez.

Kontua ez da bakarrik berrizaleak eta zaharzialeak direla poesian, talde bakoitzaren barnean ere, joera estetiko —eta linguistiko— desberdinak direla eta, neurri batean, bakoitzak bere eskola jarraitzen duela.

Hezkuntza eta heziketa klasikoa, handia edo txikia, normala denez, poeta guztiok zuten, oinarri honen gainean, baina, idazleak bere bidea egin du, han eta hemen irakurritakoa bere idazteko moldea indartuz eta oratuz.

Olerkariak deituriko taldean desberdintasun estetikoak direla ezin da eztabaidatu, hala uste dut, behintzat, eta talde bakarraren ordeztu hobe genuke poeta aldra hori jardura poetiko desberdin gisa ulertzea eta onartzea. Desberdintasunak badira ere, ez da zalantzarik joera komunak ere badirela.

Literatura konparatuaren aldetik bat da nagusia eta ezin dena alde batera utzi. Guztiok ez badira, gehienek eta garrantzitsuenek jesuitetan ikasi dute literatura eta haien ikasgeletan ikasitakoak garrantzi handia izango du literatura eta poesia zer diren eta nola landu behar diren erabakitzeke orduan. Aitzol, Orixe, Lauaxeta, Zaitegi... jesuitetan ikasiak dira eta moldapen horren hainbat berri eta urrats desberdin eman dute bere liburuetan.

Zer ikasten zuten jesuitek eratzen zituzten literatura eskoletan? Ahora datorren lehen hitza “klasikoak” da. Zein klasiko, ordea? Greziakoak ala latinoak? Bietarik ikasketan, baina, Erromako klasizismoak indar gehiago zuela pentsa dezakegu Orixeren lana begiratzuz, idilioa landu den ugaritasuna irakurritz. Greziak, eta tragediak

indar handiz irarriko dute Lauaxetaren poesia. Zaitegik, baina, Loiolako urteetan ikasitakoaz mezu ederra utzi du:

Gainera, irakasle ona izaki, Eladeko eta Erroma zaarreko idazle, olerkari eta izlariak ongi ezagunak izan genituen: Errandoneak Kikero, Sofokel, Demostene, Tukidide-ta irakatsi zizkigun: gainera Shakespeare... Erdal-izlariak, berriz, Luis de Granada, Luis de Leon, eta itz lauzko erlijio idazleak barrena Necedalenganaino irakatsi zizkigun Juanjo Goikoetxeak. (1974: 8)

Zaitegiren oroimen horretan bada zer bait aipatu beharrekoa: erretorikak aipu osoan duen pisua; testuak, bere osotasunean, behin eta berriro hitz egiten baitu hizlariez.

Giro hori haustera etorri zen Lauaxetaren literatur-zuzendari bihurtuko zen Aita Estefania agertu zenean:

Estefania-k Bergili-ren Eneida, Orati, Tibul, Propertzi-ta. Orobat erderazko elertia, inglesa, frantzes, italiarra, alemana, portuguesa, katalanerazkoa-ta. Olerkari bakoitzaren lanak irakurtzen zizkigun ugari. (1974: 8)

Goian jarri dugun aipu honetan olertiaz hitz egiten du Zaitegik. Garbi dago Estefaniaren lanak berpiztu egin zuela neurri batean, Loiolan zegoen literatur-giroa, eta klasikotasunetik at, munduan ziren mugimendu berrien gaiak ere irakasten zituela.

Dena dela, egia bada ere, Estefaniak gaia berritu zuela, eta bera ere, poeta izaki, joera berezia hazi zuela ikasle haien ariman, hiru ohar datozkit burura giroa guztiz ulertzeko jartzen ditudanak.

- a) Orobat giro tradizionalista batek inguratzen ditu bai Estefania, haren ikasleak eta denek irakurtzen zituzten liburuak. Bestalde, Basterra eta Iturribarria poetak ziren Estefaniaren adiskide eta nolabaiteko eredu bere ikasketen hasieran. Beste aldetik, Estefaniak oso gogoko zituen eternitateaz eta mugagabetasunaz hitz egiten zuten idazleak: Maragall edo Leopardiren antzekoak.
- b) Berezi beharko litzateke batetik programak agintzen zuena eta programaren barnean Estefaniak egiten eta irakurtzen zituenak.
- c) Ez da zalantzarik Estefaniak poeta atzerritar asko irakurtzen zizkiela ikasleei eskolan, baina, beti ere, testu aukeratuak ziren, eta behin baino gehiagotan testigiek azpimarratzen dute idazlearen katolikotasuna irizpide zehatza zela, eta honek guztiak ez du ezer arrarorik, idazleaz zuen iritzia osatzeko orduan. Pentsabide da, Estefaniak idazleen (eta zerrenda harrigarria da modernotasunagatik) testu aukeratuak (eta zerrenda aipagarria da joera kristauagatik) irakurtzen zizkiela ikasleei eta, noizbait, berak itzulitako pasarteak eta poemak.

Patxi Altunak (1990) maisuki adierazi du Jose M. Estefaniaren biografia eta izaera, haren nortasunari eta lanari buruz hainbat testigantza josiz.

Liburu honetan bada testigantza luze bezain aipagarria, hona agertu den moduan dakarguna.

Leopardi lo leía mucho, sobre todo sus poesías líricas, pese al pesimismo que destilan. Heine lo leía bastante y le profesaba gran afecto como lírico, no como prosista por irreligioso. De Baudelaire, por poco casto y poco respetuoso con Dios, leía sólo algunas cosas comentándolas y analizándolas. De Verlaine leía más, por

ser creyente, y le apreciaba mucho. Mallarmé también y le gustaba mucho, como todo lo parnasiano. A Rimbaud le profesaba poca devoción por desordenado y no quería que nos aficionáramos a él y a otros. De Sully-Prudhomme mucho... nos hacía aprender de memoria "El búcaro roto". Carducci también mucho. Mistral era de sus autores preferidos. Machado, leía de los dos hermanos y le encantaban los sonetos de Manuel. Maeterlinck no le gustaba... Valery, bastante, pero su lirismo le parecía exagerado. De Maragall era muy devoto... De García Lorca poco, por crudamente sensual. Alberti sólo el de los primeros años, pero con aborrecimiento; leía "los ángeles" pero con chacota, por sensual. (Altuna 1990: 21)

Testigantzak nahiko garbi agertzen du irizpide estetikoaren gainetik idazlearen moralak pisu handia duela Estefaniaren aukeran. Orobat zerrenda horrek, kontatzaileak ez badu joera aldatu, behintzat, Estefania uste genuen bezain aurrerakoi ez du erakusten. Noski, giro hartan aurrerakoia zen, baina, azkenean, Verlaine "sinesduna" maite du, eta abanguardiarene ate den Rimbaud alde batera uzten du.

Estefaniak kristautasun, sinesmen edo fedeagatik zuen arduraren beste frogatxo bat ere badago Orixeren *Barne Muinetan* liburuaren hitzaurre gisa jarritako hitzetan, nahiz eta kasu honetan kristautasunari buruz hitz egitea harira datorren eta guztiz egokitzen zaion gaiari:

Sus poesías son poesías religiosas de nuevo cuño. Las colecciones de Droste-Hülshoffs, de Verlaine, de Manzoni, de Verdaguer, de Gabriel y Galán... no tienen con esta de Ormaechea nada de común, fuera de ser, como ella, católicas. (1934: 21)

Gozagoko testigantza hartan bazegoen ordaindu ezineko datua; Sully-Prudhomme "Lorontzi hautsia" itzuli arazi ziola Estefaniak esaten duenean, hain zuzen ere, itzulpen berbera egin baitzuen Lauaxetak ("Lorontzi ausia", 1985: 247). Idazleen zerrendak, egia esateko, ezin besteko gida dugu zein idazleren testuak (eta ez idazlearen liburuak) irakurtzen zituzten jakiteko. Hor dira ondoren Lauaxetak itzuliko dituen idazleen aipamenak. Hor Zaitegik agertuko duen itzulpenen gida.

Jose Maria Estefaniak bere eskoletan ematen zuen programaren ildo nagusiak ditugun arren, falta da zehaztapen zuzenagoa, eta alde honetatik interesgarria da Estefaniak, Lauaxetak eta Zaitegik egindako itzulpenen konparaketa.

Jakina da Estefaniak alemaniera ondo zekiela eta poeta alemanak atsegin zitzaizkiola. Horienak dira gehien itzultzen dituen poemak: Eichendorff, Schneider, Heine, Uhland, Novalis... erromantiko alemaniarrek begi bistan denez.

Estefaniak egiten ditu beste aipamen batzuk: Iturribarria, noski, Joan Maragall, inoiz Basterraren aipamen bat. Ez dakit zein neurritan izango den egia, baina, baieztatzeko itzulpen hauen izenetan aurkitzen dela Estefaniaren poetikaren oinarria: Alemaniako poeta erromantikoak, "Lied" egileak (*Cants* deitzen da Maragallen liburu ezaguna) eta gero estetika sentimental, alegoriko eta mende bukaerakoa. Ez da zalantzarik gehiago irakurtzen zuela, baina, eta bere poemak irakurtzea besterik ez dago garbi ikusteko, berak bere poesia egin nahi zuenean, gune horretara biltzen zela, hortxe zegoela bere pentsakizun poetikoa.

Bestela jokatu zuten bere ikasle biek. Hauengan nabarmena da Estefaniaren eragina. Zaitegiren itzulpen lanetan aro garbi bi daude; lehena, Oñan datatua, eta biga-

rrena, El Salvadorren egina. Oñako garaian itzultitako autoreak hartuko ditugu aipagai Estefaniaren irakaskuntza oinarri zela egin zirelako itzulpen horiek, nahiz haren gaia Loiolan jarraitu zuen Zaitetik. Hona hemen idazleen zerrenda: Longfellowen "Excelsior" (aipagarria da izena, zeren Estefaniak eskola apunte batzuetan poema hori aztergai jarri zuen), Vendaguer, Musset, Sully-Prudhomme (eta nola ez?, honen "Lorontzi ausia"), Gautier, Baudelaire.

Lauaxetak Verdaguer, Sully-Prudhomme eta Baudelairez gain, Verlaine, Tennyson, Carducci, Francis Jammes itzuli zituen.

Irakurketak eta testuen aukerak, batez ere, ez dute arazoa desbideratzen: poeten alderik parnasianoena, deskriptiboena, nolabait esateko, maite dute. Mende bukaerako joera bat adierazten da: poemak narratiboak maite dituzte, sentimendu puntu batez josiak; gai batzuk errepikatu egiten dira; hara Excelsior gaia hiru aldiz; bitan Zaitegiren itzulpenetan, batean Lauaxetarenean; gorantza joateko indar hori idealismoaren modurik gorena da, sinbolorik maitatuena.

Gora igotzeak, azken batean, zerura igotzea adierazten du, Lizardiren poesian ezkututzen den sinbolorik nagusia da. "Axis mendi"ren, mendiaren ardatza, beste mundu bat nahi izatearen adierazle da gorantz joateko nahikunde hori. Inork baino hobeto adierazi du sinboloa Zaitetik bere poematxo batean:

"Ni ere artzai nauzu,
artaldega bai-dut;
neronen oldozpenak,
xuxen, zuri ta zut...
mendiak gora doaz,
ibar lizunak ut,
jaungoiko-argitan
larratzean ditut."

(*Goldaketan*, 126)

Goian ideala dago, behean lizunkeria. Mendia, azken batean, poeta garbi eta Jaungoikoaren bitartekaria da. Estefaniak ere mendi gailurraren gainetik begiratzen du harana:

"Un monte se yergue ardiendo
al vivo fuego del alba,
y en su cumbre, sobre el valle,
extiende un pino sus ramas.
Desde ellas, en lo más alto,
yo revuelvo la mirada,
y ¡oh valle! ¡ entre tantas flores
apenas a verte alcanza!"

(Alruna 1990: 59)

Hiltzen den hurraren gaiak badu tratamendurik euskal poeten artean. Giroa Estefaniak hasten du Eichendorff poetaren poema bat itzuliz: "En la muerte de un niño" deitzen da. Gaiak joera melodramatikoa du, eta joera hori agertzen da Lauaxetaren "Señai abestu", eta Lizardiren "Xabiartxoren eriotza"n, nahiz eta horrek beste

joera batzuk hartu. Lauaxetak, gainera, Verdaguer-en gai bereko "Ikaslearen eriotza" itzuli zuen.

Noiz edo noiz, Zaitegiren eta Lauaxetaren itzulpenak kontuan hartzen badira, bada-go larra aldeko animalia umilenganako joera berezia. Francis Jammesen poema itzuliz, Lauaxetak zekorraren heriotza gogorra adieraziko du "Mingarria" deituriko poeman:

"Ene Jauna! Txekorrak miñik il-aurrean
Ez dagila nabaitu burnia sartzean"
(1985: 273)

Tankera berekoa da Carducciren "Jolia" (1985: 233):

"Idi on oi, maite aut; kemen ta bakezko
Biozkada barrura samur dariostak"
(1985: 233)

itzuliko ditu Lauaxetak poema horren lehen bertsoak. Landa aldeko pertsonaiak sorturiko joera berberaz itzuli zuen Orixek Maragall poetaren "Una vaca cega", "Bei itsua" izenburupean.

Idiaren gaia zabal bazebilen euskal poeten artean, nola ez ekarri gogora Estefaniaren bertso hauek?:

"Y la yunta mugiendo, perezosa
por el camino desigual arrastra
la carreta chillona, tambaleante,
henchida y rebosando la fragancia
de la hierba del campo. El campo brilla
con el vivo color de la esmeralda."
(Altuna 1990: 64)

Jakin badakigu ere Estefaniak ez zuela poema hau argitaratu, baina nola ez ekarri gogora Lauaxetaren "Burtzaña", lehen argitarazioan "Arrats Beran" deitu izan zuen poema?

Ez gabilta buruz-buruzko, bertsoetik bertsoarako konparazioa egin nahian, ez dugu esaten, ezta esan nahi ere poema batek ekarri zuela bestea. Ez, ez da hori. Motibo mailan ari gara. Ziur gaude Estefaniak bere ikasleei ez ziela soilik idazleen testuak ikasteko agindu; zenbait testu jakin eta zenbait motibo ere landu zituen haiekin batera, eta Zaitegiren eta Lauaxetaren itzulpenetan gertatzen diren kointzidentziak horren froga garbi dira.

Altunak (1990: 93-94) Estefaniaren eskola bateko gidoia argitaratu du eta hona hemen bere transkripzioa:

"Ejemplos de un mismo tema desarrollado
con distinta imagen:
Lo Pi de Formentor *Aspiración a lo infinito*.
Excelsior (y L' Oda infinita?) *M. Costa*
Excelsior *Maragall*
Ansia eterna. Rima. (Bécquer) *Longfellow*
Bécquer

Excelsior biak Zaitegik itzuli dituela kontuan hartuz, Estefaniaren eraginaren berria bat-batean izango dugu begi aurrean.

Mintzaldi luze honen helburua bakarra izan da: Estefaniaren estetika non kokatzen den argitzea. Beste hitzekin esateko, saiatu gara zehazten zenbat zor zion poetika erromantiko eta deskriptibo bati; Mendearen bukaeran giro tradizionalistetan erroturik zegoen estetika bat zen berea. Ez zen Estefania, Lauaxeta heldu zen estetika heldu, García Lorca onartzera, Alberti estimatzera, Altunak jaso duen testigantza gogo betez sinesten badugu, behintzat, nahiz eta ez zaion, bestaldetik, meriturik kendu behar, eta onartu behar den asko egin zuela literaturan sentsibilitate berria ereiten bere ikasleen artean.

Estefaniak zabalduriko giro hori oso kontuan hartu behar bada ere, nik uste, ez genuke ahaztu behar beste arazo bat: nolakoa zen jesuitetan jasotzen zen sentiberatasun poetikoa.

Klasikotasunak zerikusi handia zuen, zalantzarik ez dago horretan. Baina, idazle batzuegan (Lauaxetak, erakusten ditu argien joera guztiak) utzitako aztarnak kontuan izaki, uste dugu ahal dela adieraztea beste eragin ildo nagusi bat.

Hain zuzen ere, arreta jartzen badugu Frantziako sinbolismoan eta Alemaniako Erromantizismoan, begiradatik kanpo geratu da beste joera bat, hain zuzen Espainiako poesiaren eragina.

Badira jesuitetan izandakoek tratatzen dituzten beste gai batzuk oso nabariak euren poesia liburuetan. Adibidez, poesia pietista. Ez soilik erlijio poesia, baizik eta erritoarekin loturiko poesia. Bada, bestaldetik, beste poesia mota bat, melodramatismoaren inguruan eratuak: norbaiten ezbeharraren edo heriotzaren inguruan eratuak eta moldatuak: "Xabiartxoren eriotza" bera (nahiz eta kasu honetan ez den ahaztu behar indar autobiografikoa, eta gertaera bera iturri gisa), edo Lauaxetaren "Señai abestu".

Poema mota honen iturria edo ildoak non aurki dezakegu? Estefaniak aipaturiko izen batean arreta jarriz gero, laster ikusiko dugu bere eragina euskal poeten artean. Verdaguer-en lanaren eragina, zalantzarik gabe, oso presente dago euskal poetengan. Katalanaren antzera hauek ere saiatu ziren herri kutsuko poema erlijiosoak ehuntzen eta josten. Lauaxeta da berriro eragina nabarmen agertzen duena: "Miren neskutxaren baselexa" bezalako poemak Verdaguer-ek herriaren zentzu erlijiosoa batzeko zuen eskuera berbera jaso nahi du. Kontuan hartzen badugu, gainera, zenbat aldiz itzuli zen garai hartan Verdaguer euskarara, haren eraginaren berri zabalagoa har dezakegu.

Bestaldetik, sentiberatasun melodramatikoa lantzeko joera ere badago euskal poeten artean: baldintza latzetan gertatzen diren heriotza giroak lantzeko joera ere nabaria da. Lehenago ikusi dugu haurren heriotzak nola hunkitzen dituen Estefania eta haren ikasleen lumak. Joera negarti eta melodramatiko hori erromantizismo antzu batetik badator ere, kontuan hartzekoa da Gabriel y Galán gisako poeten eragina giro honetan.

Gorago Estefaniaren lana ulertzeko orduan, bere lana giroan kokatu beharra zegoela esaten genuen. Apaiztegi eta komentuetan nagusi dirudien giro erromantiko eta melodramatikoak, Verdaguer eta Gabriel y Galán moduko poeten eraginak garai har-

tako hainbat idazle gazteren lanak ziprztindu zituela esan genezake. Horixe zen giro haietako eskoletan zabaltzen eta ikasten zena. Horixe da programetan orokorki irakasten zena eta bultzatzen zena, eta horixe zen giro nagusia garai hartako jesuita izan ez ziren beste idazle batzuegan (On Manuel Lekuonarengan, adibidez) ikusten dena.

Orain arteko laburbilduz, bada, kontuan hartu beharko genuke zein zen giro orokorra: klasikoak, batez ere erromatarrak, horien artean Virgilio, eta Horazio; eta gero XIX. mendeko Espainiako literatura zenbait erromantiko, poesia erlijiosoaren langileak, Verdaguer eta poesia narratibo negarzialea, Gabriel y Galán-en inguruan sortua.

Giro nagusi horretan Estefania gisako irakasle eta idazleek lan handia egin zuten, atek zabaltzen idazketa berritzaile bati.

Kontuak horrela zirela agertzeko bada intertestualitatearen alorra aztertzeko beste datu bat: garaiko itzulpenena. Liburu bi dira aipagarriak Joseba Arregik egindako Heineren poemen itzulpena eta Jose Altunak prestaturiko Oscar Wilde-ren ipuinen itzulpena.

Liburu biok azalean agertzen duten irudietan arreta jarriz, konturatuko gara nolako sentsibilitateak agintzen zuen garaiotan. Oscar Wilde-ren lanari jarritako irudiak erromantizismoaren topikoak jartzen ditu agerian: gaua, gaztelua, ilargia, pertsonaia galdua. Eta itzulpenaren tonuak ere horretara jo du, Wilde-ren dekadentzia molde erromantikoetara ekarriz.

Heine-ren poemen libururako bestelako estetika gorde da; modernistagoa; neska-toaren irudiak garbi azaltzen du garbitasuna adierazi nahi dela, garbia den moduan irudiaren marra. Dekoraziorako erabilitako loreek ere modernismoaren tonua adierazten dute.

Erromantizismoan eta modernismoan zuten muga gure idazleek (klasizismoa ahaztu gabe, baina) eta hortik abiatu ziren lur berri bila, liburu berrien altxorren bila.

Hemendik aurrera hiru olerkarien intertestualitatea jasotzen eta marrazten saiatuko gara. Lan horretarako gardenen jokatu duena Lauaxeta da, bere intertestualitatea ongi aztertu da jada, adibide asko emanez, gainera (Kortazar 1996, 1997). Hala ere, lan horiek merezi dute kritikatzeko bat, literatur klasikoaren eragina alde batera utzi zutelako.

Arlo honetan, 1988. urtean Jon Gotzon Etxebarriak, ohi zuen apaltasunez, baino zehaztasunez, Lauaxetaren iturri klasiko zenbait agertu zituen berak argitaratzen zuen lantxo batean.

Han azterketa bi eman zituen ezagutzera. Batean Lauaxetaren “Bijotzean” poema eta Katuloren “LXX”.na testuen arteko konparaketa egin du. Poema biok antzeko gai bat darabilte: emakumearen maitasun-hitzaren sendotasunik eza da biek trarazten dutena. Emakumearen hitza haizeak darama, ur lasterretan idatzirik dago, esan digu Katulok. Hona hemen Etxebarriaren itzulpena:

“emakumeak Maitaleari
esaten dion dena
haizetan eta ur lasterretan
ipini behar da idatzirik”
(1988: 28)

Idazle biek erabili duten topikoa berdina bada ere, Lauaxetak hedapen zabalagoa eman dio testuari, agian, eredu neoklasikoak jarraituz, edo, beharbada, Heine gogoa izanik.

Garbiagoa da, ez da zalantzarik, Lauaxetaren “Neguko gaba” poema eta Horatius-en “Ad thaliarchum” poemaren artean dagoen lotura. Lauaxetaren lanaren intertestualitatea nabaritzea erraza da, testu hauen artean gertatzen den bezala, bizkaitarrak arrasto ederrak uzten dituelako jarraitzen duen poetaren lana hitzez hitz jarraitzen duelako. Horrela, konparatibismoaren lehen maila; testu paraleloen maila oso erraza da ikusten, ikerlearen pozerako. Horatius-en:

“Vides ut altâ stet nive candidum
 Soracte, nec jam sustineat onus
 Silvae laborantes, geluque
 Flumina constiterint acuto?”
 Honela eman du Lauaxetak:
 “Ara edur-zuriz, zuri, Oiz gorenak,
 eta ixotzak jorik geldi lats gurenak.”
 (1985: 41)

Etxebarriaren lanak astiro-astiro eta zehatz-zehatz eman ditu poema biren arteko paralelotasunak: esaldietan, ideietan, irudietan. Horatius-en garrantzia jesuiten heziketan handia izan behar zuen Zaitetik ere bere *Goldaketa* lanean toki zabala eskaini baitzion Horatius-en itzulpen-lanari.

Lauaxetari eskainitako bere tesian Josu Penades-ek lotura horren historia azaldu du. Testu bion arteko lotura Orixek ikusi zuen 1930. urtean. Josu Penades-ek (1996: 204-205) testu biak kopiatzen ditu, eta, gainera, bion arteko paralelotasunak maila bitan azaldu ditu. Batetik, ideien mailan kokatu du paralelotasuna:

Horatius-en poemaren buruan, izenburuaren azpian hain zuzen, agertzen den lema (“Hyeme indulgendum voluptati”, hau da neguaroa alaikiro iragan behar da) hartzen zuela Lauaxetak N[eguko] G[aba]ko argudio-harizat. (205)

Ez zaizkio begietatik joan, baina, Lauaxetak poemaren agerturiko aldaketa-puntuak, nahiz eta zehatz aztertu dituen poemaren arteko loturak eta Etxebarriaren irizkiaren azterketa.

Lauaxetaren iturriari buruz ari dela, bide berriak, neurri batean, zabaldu ditu Penades-ek. “Ziniste bakuaren” poema Nuñez de Arceren poema batekin lotzen du. Esanguratsua da testua Menéndez Pelayoren: *Las cien mejores poesías (líricas) de la lengua castellana* liburuan agertzea, jakina baita liburu hori Lizardiren iturritzat ere emana dela. Bestalde, datu horrekin Mikel Zaratek ikusitako Espainiako poesiararen eragina Lauaxetarengan indartua geratuko litzateke.

Alferrik da lan honetan Lauaxetaren esaldiz-esaldiko paralelotasunak agertzea, hainbeste izaki ez dugulako horretarako ez tokirik, ez betarik. Lan hori egina dago, bestalde, gorago adierazi denez.

Lauaxetaren lan poetikoan beste bide bat probetxugarria da. Bere poesian agertzen diren tradizioez hitz egingo bagenu, *Bide Barrijak* liburukoak eta *Arrats Berangoak* desberdinak direla ikusiko dugu.

Bide Barrijaken hainbat arlo desberdin daude. Batetik, poema erlijiosoak, edo pietateari lotutakoak ditugu, Verdaguer-en tankeran osaturikoa: “Gurutze-aldera”, “Artzai ona” edo “Miren’i otoya” bezalakoak. Verdaguer da eredu poema narratibo eta luzeetan: “Arotz bi” edo “Señai abestu” bezalakoetan.

Alemaniko poeta erromantikoen eragina dugu ondoren. Arlo honetan Lauaxeta-ren poesian banandu beharko genituzke molde handiko eta molde txikiko poemak. Molde nagusian ideia sakonagoak darabiltza gure poetak, eta, orduan, Novalisen eragina da nagusia: “Bere Illobijan” bezala, edo “Gabeko irrintzija” poeman.

Poema molde txikiko, laburra, maitasunaren gozo mikatzez edo poz-samínez gaien inguruan eraturikoetan, Lauaxetak Heine du eredu. Aztarren ugari daude horrelakorik adierazteko: “Lied” izenburua, adibidez, argi mintzo da bere etorreraz. Estefaniak berak ere “Lied” izenburuaz itzuli eta idatzi zituen bere poemak.

Heine-ren teknikaz baliatu zen Lauaxeta bere maitasun-poemak lantzeko: “Itauna”, “Erantzuna”, “Mao gorrija”, “Abaua”, “Iluntzeko-izarra”, eta horren antzekoetan, Heinek bezala, Lauaxetak paralelismoak lantzen ditu, poemaren bukaeran ironia batekin, espero ez zitekeen bukaera tristea eta indar emaillearekin bukatzeko.

Heine da, Patxi Altunaren lekukoak esan bezala, Estefaniak horrenbeste maite zuena: “le profesaba gran afecto como lírico”, baina, Lauaxetak ezagutzen duen Heine gerra aurrean Arregik itzultitakoa ere bada.

Lauaxetak bere hizkera poetikoa eratzen duenean, garbi dago oso kontuan izan zuela garbizaletasuna, beste izen batez, hiperbizkaiera deitu izana: bizkaiera horren eraketan EAJren inguruko talde kulturalak garai horretan erabiltzen zuten euskararen araua hartu behar dugu kontuan, Sabino Aranaren arauen berrirakurketan oinarritua; fonetika, ortografia eta aditzaren moldapenean, adibidez. Hiztegi aldetik, Lauaxetak, batez ere *Arrats Beran* sortzeko orduan Azkue izan zuen kontuan, honen *Diccionario de Bolsillo* garbizalea, eta ez “Trilingüe”a. Alderdi gramatikala ez da nahiko, baina, hizkera poetikoa sortzeko: poetak barnean duena azaltzeko orduan. Hizkeraren aukera egiteko orduan, Arregik erakutsi zion nondik jo behar zuen. Horrenak dira hizkera mailen nahasketa (“noski” bat, edertasunaren erdian), esaldiaren zehaztasun falta, zenbait izenlagun aukeraketa, “ori”ren ordez, “oi” zehaztua erabiltzeko joera e.a.

Hona hemen Arregiren itzulpena:

“Ez zin-esan, maiteoi,
Pa- eidazu, bakarrik,
Emakumien ziña
Ziñezten ez dot-eta.
Gozo-gozoak dira
Zure itzak baña, egin
Dantzadazan mosuak
Gozoagoak, noski.
Ta zure gorputz leuna
Altzoan daukadala,
Uskeriak neretzat
Ludiko itz guztiak.”

(1927: 37)

Ahapaldi labur honen irakurketak nahiko garbi uzten du non dagoen Lauaxeta-ren hizkeraren iturri nagusia: Joseba Arregik Heine-ren olerkiak itzultzeko sorturiko euskara poetikoan.

Lauaxetak *Bide Barrijan* liburuan landuriko intertestualitatearekin jarraituz, mende bukaerako idazle parnasianoekin egingo dugu topo: Sully Prudhomme-ren poema batek bultzatzen du "Maitale Kutuna". Aspaldikoa da idazle biren arteko loturaren berria, Aitzolek aipatu baitzuen *Eusko Olerkiak 1930* liburuko hitzaurrean, nahiz eta ohar horretan Aitzolek Lauaxetak *Euzkadin* agerturiko itzulitako poemen egileak aipatzen dituen. Testu bien arteko konparaketak garbi uzten du zein izan zen bien arteko lotura:

"L'épouse, la compagne à mon coeur destinée
Je ne le connais pas"

hasiko du testua frantziarrak, eta honela jarraitu bizkaitarrak:

"Inoiz ikusi bako maitale kuttuna"
Testu paralelo gehiago aurki ditzakegu bien artean, hala nola:
"Mon âme solitaire
Confie au Dieu qui sait unir
Par les souffles du ciel les plantes sur la terre
Notre union dans l'avenir."
"Maitasun onek Goiko Jaunagan ditxaro
berak axian bidez lilitxu gustijak
udaberri aldiran dalkartuz emaro.
Berak lotuko ditu maitasun lokijak."

"Maitale kutuna" k testu paraleloz gain, beste arazo bat ere sortzen du, zeren, ezezagunaren maitemintze hori, maitasunaren izpiritualtasuna adierazteko asmoz, sinbolismoan presente zegoen topikoa baitugu. Idazle sinbolistekin Lauaxetak berebiziko harremana izan du. Ezagutzen ditu Baudelaire-ren eta Verlaine-ren testuak, eta José María Estefaniak bilatzen zuen: "Aspiración hacia el infinito" hura bilatuz, sinbolismoaren zutabeak aipatuko ditu. Noiz edo noiz, Mallarmé-ren edo Rimbaud-en oihartzunen bat jasoko du, baina, badirudi Lauaxetak alde gotorra, parnasianoa, maite zuela, eta horrela adierazi zuen lehen liburu honetan. Oraindik, sinbolismoaren alde sotila ez da osotasunean agertzen: erromantizismoak eta mende bukaerako poetek eragin handiagoa dute.

Baudelaire-k, ostean, "Itxasora" n, *Bide Barrijak* liburuko azken poeman, eragina izango du, berrikuntzaren maitasunez osaturiko poema egiterakoan.

Une batez, testu paraleloan bilaketa uzten badugu, sinbolismoaren pentsakizunaren barnean kokatuko dugu Lauaxetaren poesia, haren hiru oinarriak garbi agertzen direlako bere lanean:

- a) Metaforaren nagusitasuna eta zeharkako adierazpidea, hala ere, garbiago bigarren liburuan, non testua beste adierazkizun baten esanahia dela esaten baitzaigu.
- b) Musikaren garrantzia.
- c) Heriotza gaiaren presentzia, denboraren jarioak, sortzen duen larriduraren tratamendua.

Heriotzaren gaia oso presente dago *Bide Barriak* liburuko azken aldean, baina, ikuspuntua eta hizkera ez dira sinbolistik: “Jaungoikotija”, “Itxarrik”, “Artxanda ganian”, “Jaunagan atsedena” eta “Ezilkortasun” poemetan. Lauaxetak sentipen-poesiatik “hausnarketa” poesiara egin du salto. Aitzolek bat-batean lotu zuen poesia mota honi olerti-hutsarekin:

Maite minkuntasun basoak lagata, adi zelaietara datorkigu olerkaria. Ara bere goitar indarrak noruntz daramakin, “olerti-uts” arantara.

France'n, batez ere, poesi gaia, aldakuntza gogorra jaso bearrean dago. Olerkariak, buruz-buru, era berriak sumatzen ari dira, olertiak goratu eta edertzekotan Bremond, Valery, Claudel eta Souza “poési pure”, “olerti uts” bidexurretatik jo ta, poesi osertza zabaltzearren leiatsu dabilta.

Lauaxetak hartzen duen bideak zerikusi handia du barne-hausnarketarekin, adimen jokoarekin eta azterketarekin. Planteamendu kristaua beti argi uzten du, berak dioen moduan “zadorra”ren (misterioaren) esanahia bilatu nahi badu ere. “Zadorra”ren bilakaera heriotzaren senari buruzko galdeketa da, denboraren joanaldi eten ezinari buruz hausnarketa.

Joera Unamunoren existentzialismoa ez dago urruti, haren tonu agonikoa, haren fede zalantza (bigundua), haren bizi-nahi oihua.

Poemek erakusten duten joera kristaua kontuan harturik, batez ere, Brémond-ekin egin da loturarik nagusiena. Baina, zertaz ari zen jakiteko betarik bazuen ere Aitzolek, bideak ez du ondorio handiegirik eman. Bai, badirudi “olerti hutsa”ren bidetik, baino areago, adimen poesia lantzen duela, eta hausnarketa bidean aurkitzen duela poetak bere lanaren oinarria.

Gauzak bestera izango dira *Arrats Beran* liburuan. Idazkera errazaren eta zailaren inguruko eztabaidak direla-eta, Lauaxetak alde batera utziko du poema luzeen bidea, nahiz eta gutxi batzuk argitaratuko dituen garaiko aldizkarietan, eta Aitzolek eraturiko bide herrikoizaletik, neopopularistatik abiatuko da, bere kutsua eta irakurketa eginez, baina. Adimenaren bidea albo batera utziko du, sentipenaren eta deskripzioaren aldeak indartsuago landuz.

Arrats Beran, baina, lau-bost praktika poetiko desberdin biltzen dira.

Modernista izango litzateke lehena. Manuel Machadoren eraginez, Lauaxetak gaurkoaren atsegina eta gaztaroa goraipatzen ditu bere lanean. Hizkera modernistak, baina, beste eragin garbiagoa utzi du Cocteauren testu baten berregiketa egin duenean Lauaxetak “Kiñuba” poeman.

Lauaxetak, ondoren ikusiko dugunez, sinonimotzat erabiltzen ditu modernismo eta erotismo joerak ziurrenik Rubén Daríoren irakaskuntza kontuan izanik. Exotismoaren eta orientalismoaren adibide izango litzateke poema hau:

“Ixaño erriko asele oztiña!
Bakalgayak loraz baitaukaz baratzak.
Mítxeleta iduri
Dabil atsegiña.”
(1985: 145)

Poemako hizkera osoak modernismoaren hizkera gehiegikeriak erakusten ditu: “Ixarño erri”, “bakalgaya”, “baratza”, “Izpiñe”, “ostruak”, “oztiña”, hiztegi erreferentzia guztiak joera modernistaren agerbide dira, eta Altunak Wilde-ren ipuinekaz egindako bertsoia gogora ekartzen dute.

Exotismo puntu bat mantendu zuen Lauaxetak *Arrats Beranen* argitara zituen sonetoetan. Hauetan ere, testuak mantentzen du joera dekorazio joko garbia, baina, erreferentziak ez daude Ekialdean, europarrak dira guztiz eta zuzenak: “Sevres’ko murkua”, “Abeslari bati”, “Oraingo maitarijak” poemak sortu dituzte.

Modernismoaren eraginez, bada, Lauaxetak bide bi aukeratu ditu: bohemiarren oihartzuna duen poesia eta exotismoarena. Biek osatzen dute joera modernistaren alde ezagun biak. Inoiz aipatu denez, Lauaxetaren pentsakizun literarioa garbiago agertzen da *Arrats Beran* liburuari lagungarri gisa jarritako itzulpenean. Hortxe dugu garbi zein literatura maite zuen Lauaxetak. Baina, ez da zuzena pentsatzea, hor modernismoa besterik ez dagoenik, ez; itzulpen horietan Juan Ramón Jiménezen hizkera literarioaren aztarna nabaria da, eta onartzekotan ere hizkera modernista dela, modernismo findu, gehiegikeriaz garbitua dela onartu beharko genuke.

Garbi dago, baina, modernismoa ez dela eragin nagusia liburu horretan, herri literaturan eraginak indar handiagoa du.

Ildo honetan ere, materialak desberdinak dira: badira alegiak (Lauaxetak *Euzkadi* egunkarian hasieran haurrentzako idatzitako sail baten puzzleak), Espainiako Góngora poeta gogora ekartzen duten letrilak, beste izenez, Izkiñuak, gehiago landuriko erromantzeak eta baladak. Desberdinak dira, era berean, iturriak.

Lehen-lehenik, Aitzolek nahi zuen moduan, euskal aho-literaturaren eragina ikusi behar dugu testuetan. Euskal aho poema askok utzi dute bere joera poema hauetan. Denetarik hartu du Lauaxetak aho literaturatik.

* Gaiak: “Egun bereko alarguntsa” poema ezagunak “Ezkonta goxa” poema bideratu du; “Brodutzen ari nintzen” baladako kantaria agertarazi du “Izlapurra” poemak, eta alaba salduaren gaia “Etxeko alabea” testuan agertzen da.

* Motiboak: herri lirikan askotan agertzen diren pasarte txikiak dira motiboak, eta horrek “Berreterretxeren kantorian”n dugun konparaketa famatua agertu du “Burtzafña” poeman:

“Lerdijak ez bijotzik
ezta arratsak samiñik.”

Asko dira horrelakoak, Lauaxetaren lanean, eta hemen batzuk aipatu besterik ez ditugu egingo: esaldi paraleloak, zenbaki magikoak, errepikazioak:

“Urrun zara, urrun mendija
borda ori, urrunago”
“Saspi arratsez ardijak
ekin eutsen negarrari.”
“Sugarra dira basuak,
Sugarra dira basuak eta
Zidar argija itxasuak”

* Kopla zaharraren teknikaren erabilpena: oso ezaguna denez, kopla zaharretan, lehen aldean, irudi poetikoa agertzen da eta bigarrenean errealitate baten deskripzioa. Irudi poetikoan interes handia agertu zuenez Lauaxetak, behin eta berriro erabili zue-larik teknika:

“Goiz-goiz erdija dogu,
enarak ba-duaz.
;Itxasua dan urdin
makalak egon-ezin!”

* Beste genero batzuk ere erabili zituen Lauaxetak bere poemak ontzeko orduan: herri lirika, errefracuak, hots-hitzak, esaera zaharrak, sineskerak, guztiak euskal mundu baten ikuskera sortu nahiez eta bere poemak herri jakiturian errotu nahiez.

Baina, euskal aho literatura ez zen Lauaxetarentzat bide bakarra. Espainiako erro-mantzeez ere utzi zuten bere arnasa bizkaitarraren lanean.

Herri poesiaren erabilpena egiten zuenean, Lauaxetak izan zuen gogoan Aitzolek esana. 1933. urtean Jautarkolek irabazi zuen Tolosako Santa Agedako kopla txapel-leta komentatuz, honela idatzi zuen Aitzolek ahapaldi haiei buruz:

Alako erri kutsua daramate ez kopla bakoitzak olerki osoak baizik. Irakurri utsaz eta entzun utsaz errex aditzen dana da. Eta onelako olerkiak eta onelako idaz-lanak bear ditugu. (*El Día*, 05-02-33)

Lauaxetak kasu egin zion, bai, baina, ez bere ziria sartu gabe, bere nortasunaren berri eman gabe: “Axia baño meiguak” ziren Izkiñuak, Letrillak, idatzi zituen, eta sujerentzia zela bere helburua adierazi zuen. Hau da, ez zirela poema errazak, baten baino gehiagotan irakurtzekoak baino.

Honetan ere, modernismoa zuen buruan, edo garbiago, Juan Ramón Jiménez egin nahi zuen hura: herriaren maila unibertsalera igo, eta horretarako, folklokeria alde batera utzi behar zuela uste zuen, eta herri literaturaren alderik aristokratikoarena erabili eta landu. Helburu berbera zuen Lauaxetak herri literatura erabiltzen zuenean.

Baina, Lauaxetaren neopopularismoa aztertzeko orduan, kontuan hartu beharko genuke, bizkaitarrak inguruan, batez ere, Espainian egiten zena oso begiko izan zuela. Espainian neopopularismoak baizuen ildo sendoa egina Juan Ramón Jiménezen *Baladas de primavera*ekin hasi, García Lorcaren *Canciones* y *Romancero Gitano* lane-kin gailurra hartuz eta Albertiren *Marinero en tierra* lanarekin bukatuz. Lauaxetak hiruron eragina agertuko du bere lanetan.

Juan Ramón-en *Baladas de Primavera* liburuan agertzen den “Balada de mañana en la Cruz” poemak argumentu aldetiko loturak ditu Lauaxetaren “Mayatzeko gurutz” deituriko testuarekin.

Idazleren batek utzi badu aztarnarik Lauaxetaren lanean horixe izan da García Lorca. Gaia hainbat bider jorratu da gure artean, baina, agian, merezi du zerbait azpi-marratzea.

Hiru izan ziren Lauaxetaren irakurketak : *Poema del Cante Jondo*, *Canciones* eta *Romancero Gitano*.

Testu paraleloak ugariak dira: “La canción del jinete”k “Artzain baten eriyotzean” eragina du:

“En la luna negra
de los bandoleros
cantan las espuelas.”

Lorcarenak garbi du erantzuna euskaraz:

“Lapur-gaba baltz onetan
zaldi zurixka arin dua.”

“Begien omenez” poemaren hasierak badu zerikusirik Lorcaren “Galán” poemarekin, baina, adibiderik garbiena “Langille eraildu bati” deituriko poema dugu non *Romancero Gitanoko* hiru poema biltzen baitira. “Prendimiento de Antoñito el Camborio”tik giroa eta pertsonaiaren deskripzioa hartu dira; “La Muerte de Antoñito el Camborio”tik langileraren heriotza; eta “Romance de la Guardia Civil Española”tik fusilaketaren eskema.

Ildo berean zegoen Albertiren *Marinero en tierra* testuak “Txo moskortuba” testuaren sorketan eragin handia izan zuen. Lauaxetaren iturriak lantzerakoan badago bigarren huts larrik: barne-testualitatea ez dugu garbi azaldu. Olerkari bizkaitarren lanean idazle bik eragina izan zuten. Arresek eta *Arrats Beran* argitaratzen denarako zendua zen Lizardik utzitakoa ezin da alde batera utzi.

Adibidez, Lauaxetaren irudi honek:

“Eta irustatzak, apez-antzo,
buruban daukez purpresentak (“Mayatzeko kantea”)

bat-batean dakar burura Lizardik irustekin egindako jokua:

“Dantzari talde, bacotiarrek,
naaspil zoroan zuti baldarrak,
esku goituan ontzia ardo.”

Lizardiren kasua desberdina balitz bezala azaldu da. Eta neurri baten desberdina da. Lizardik askoz ere idazketa pertsonalagoa egiten duelako, kontzeptismoaren indarrez eta euskal senera hondoratuz, Lizardik idazketa poetiko bat asmatzen du, berea, beste inor gogoratzen ez duena, edo, beste era batera adieraziz, bere lana gogoratzen duena ez beste inorena.

Mitxelenak idatzitako esaldi hark pisu handia izan du Lizardiz idatzi duten guztiengan:

Es extraño que su poesía sea personal hasta el punto de que resulte difícil señalar influencias en su obra: bien es verdad que falta un estudio crítico detenido de ella. (1960: 147)

Eta neurri batean egia da Koldo Mitxelenak esaldi horretan, beti bezain zuhur, idatzitakoa. Lizardik ez du Lauaxetaren moduan lan egiten. Orain arte ia alferrikakoa izan da esaldirik esaldi ibiltzea Lizardiren lanean, bere testu bat eta kanpoko beste

bat konparatuz. Garbi dago Lizardiren lanean esaldia ez dela gunea, ez dela pentsakizun puntu nagusia; gaiak eta gaiaren trataerak askoz ere garrantzi handiagoa hartu dute bere olerkigintzaren tratamenduan. Baina, haatik, Mitxelenak ez dio eraginik ez dagoenik, ofaindik ez direla aurkitu baino.

Eta, beharbada, horrela izan da, Mitxelenaren garaian lanik ez zegoelako, edo, ikuspegi zuzena erabili ez dugulako.

Literatura konparatuan pentsatzen denean, eta horixe da gertatu zaiguna, lehen-lehenik esaldien arteko eraginetan pentsa ohi da eta Lizardirekin lan egiteko formularik onena ez da hori.

Sarreran aipatu dugunez, konparazioa maila desberdinetan erabili behar dugu. Bigarren maila begiraturaz gero, motiboen maila, adibidez, askoz ere garbiagoa da arazoa. Eta zer esanik ez, kontzeptu literario abstraktuez hitz egiten dugunean. Ikuspegi lausotzen duen beste joera bat ere badago gure artean. Lizardiren *Biotz begietan* (1933) berez material oso desberdinez osatua den lana dugu, ia-ia Lauaxetak *Arrats Beran* egin zuen moduan: jite desberdineko, eskola aldakor eta garai zaharrak eta berriak biltzen dituen liburua dugu. Lizardiren eraginei buruz hitz egiten dugunean, susmoa besterik ez dut, azken-aldeko poemez hitz egiten dugula iruditzen zait: hain zuzen ere, idazkera pertsonala lortu duenekoetaz, eta ahaztuxeagoak geratzen dira hasiera garaikoak, literaturan hasten zegoeneko testuak. Gai horretaz badago datu nahikorik, Mari Jose Kerexetak (1984), adibidez, Lizardiren lehen olerkiak argitaratu zituen, baina, ez naiz haietaz ari, *Biotz begietan* liburuko lehen orrialdeetan azaldukoen baino. Begi bistakoa da horietan garbiagoa dela eraginen lana, testuaren azken aldean, baino.

Agian, konparazio-lanetan hasi aurretik, komenigarria litzateke kronologia arazoa agertzea; ziburra baita liburuan alde bi agertzen direla 1930. urtearen inguruan "Urte giroak ene begian" idatzi aurretik eta ostean. Jakin badakit Lizardiren lana ikertu duten zenbaitek gurago dutela, beharbada, positibisten jarrera muturreraino eramanez, esaldiz esaldiko frogan eztabaida ezinako horretan jarraitu, eta iturrien bidera jo.

Nire aldetik gurago dut "ideien polenean" sinestu, Faulknerrek esan zuen moduan. Behin galdetu omen zioten, nobelagile bien arteko antzekotasunak kontuan harturik zer hartu zion Joyce-ri. Faulknerrek ez zuela irakurri aitortu zuen, baina, jarraitu zuen esanez airean bazela ideien polena, eta landareen hazi hori bien lanetan batera jausi zela. Horrela da garai bateko kulturak ereineko haziarekin gertatzen dena. Kultura da haizea eta haize horrek mugitzen ditu haziak. Kultura bateko galdera nagusiak han eta hemen agertzen badira, normala da idazle adituek, eta nabaria da Lizardi idazle aditua dela, garaiko galdera nagusiak moldatzen dituen horietakoa, erantzun komunak ematea galdera horiei, eta gai batzuk, hausnarketa batzuk eta irtenbide batzuk berdinak izatea literatur lan desberdinetan. Hori guztia kontutan hartuz, uste dut Lizardiren lanean literatura konparatuak lan handiagoa duela eta fruitu umatuagoa aterako duela ikuspegi orokor horretatik landuz eta lehen poemetara aplikatua eta ez horrenbeste —nahiz eta ez den guztiz alboratu behar— azken aldekoetan, bere sen propioa azaltzen duten horietan.

Dena dela, ikerketak historia luzea du gure artean, eta gora-behera handiak izan ditu gaur arte. Lehenengoetatik hasita, Anjel Lertxundik, ez zegoen urruti, sinbolisten eragina bilatu zion eta Baudelaireren korrespondentziarekin lotu zuen Lizardiren metaforaren erabilpena. Ez zuen ahaztu, hala ere, Lizardik barrokiismoari zor diona:

Atal honen hasieran Lizardiren barroko-tankera aipatu dugu, baina, haren joserak harrigarriak, ezin laburragoak, indar berezia ematen dio barrokitasun hori. Ez du, adibidez, Góngora eta tankerakoen antzik, ez gara galtzen. Ez bait da alferrikoa izan Erromantizismoa. (Lertxundi 1974: 112)

Atzealdean, antzerkietan dekoratua ohi den moduan, 27ko Belaunaldikoen gatazka zegoen eta 1927. urtean ospaturiko Góngoraren urteurrena. Gaur egun, Lizardiren poetika deskribatu nahi denean Lizardiren lanen ikerlari trebe den Lourdes Otaegik ere “gongorino” hitza aukeratu du haren sena aipatzeko. Lertxundiren baieztapena, paradoxa badirudi ere, onartuz (Lizardik badu zerbait barrokitik), eta uxatuz (“ez du Góngora eta tankerakoen antzik” baieztapenez).

Ondoren, trenaren gaia dator. Honela mintzo da Lertxundi.

Verlaine izan zan treneko ibilaldi batetaz lehen poema osatu zuen gizona. Geroago, Antonio Machado eta Juan Ramón Jiménez espainiarrek ere esperientzi berdina sakondu dute. (1974: 125)

Trenaren gaiarekin jarraituz, Mikel Zaratek (1978) motibo bera hartu zuen Lizardiren iturrietan kala txikia egiteko. Eta konparazioarekin jarraituz, Anjel Lertxundiren deskribzioa nondik aterea den aipatzen du: Martín de Riquer eta José María Valverderen *Historia de la literatura universal* aipatuz: “Verlaine es el primero que hace la poesía del viaje en tren, que tendrá tan buenas muestras en Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez...”. Mikel Zaratek, gainera, Ramón de Campoamor jartzen du trenari buruzko poeten ildoan, eta baita Azorín ere.

Ikusten dugunez idazle bion lana ez zen izan iturri zehatzak bilatzea, baizik eta Lizardi giro jakin batean kokatzea. Honela adierazi zuen Mikel Zaratek giro hori:

Aldian aldeko izanik, Frantziako sinbolisten eraginez, Nikaraguako Rubén Darío-ren modernismo giroan eta Espainiako 27.eko belaunaldiarekin batean,... Lizardi... ta gainerako olerkarien gogoak bizkortu eta erdiminetan jarri ziren. (1978: 10)

Oharra guztiz orokorra bada ere, puntu batean, Rubén Darío-ren eraginean, hain zuzen ere, ez dabil artez, baina, kokatzen du, behintzat Lizardiren estetika.

Geroagokoak dira testu paraleloen azterketa.

Anjel Lertxundik Gerardo de Diegoren poesia batean aurkitu zuen Lizardik erabilitako irudi bat.

Nire aldetik, Verlaine-ren poema baten eta Lizardiren “Asaba zaarren baratza”ren arteko konparaketa egin nuen.

Adibide honek, eta agian Mikel Zaratek dakarren Juan Ramón Jiménez-en “Gupúzcoa” eta “Oi lur”en artean daudenak hausnarketarako bide dira.

Har dezagun, lehenik, Juan Ramón-en testua:

“El techo del vagón tiene un albor (¿de dónde?),
y los turbios cristales, desvanecidos, lloran...
Fuera, entre claridades que van y vienen, hay
una conjuración de montaña de sombra”

Mikel Zarete ez badu aipatzen ere badira hemen elementu bi: argia mehea; eta laño xumeak estalia, Lizardiren poema gogora dakartenak. Baina, irudi biok, abiapuntu biok, aipatuak badaude ere, aldatuak daude:

“oro laño
mee batek estalia,
urrez oro
eguzkiak yantzia”.

Agian “nekazari, gizandi”ak ere badu oroimenik bertso honetan:

“Y las rocas (¿enormes?)”

baina, horixe besterik ez dira: oroimenak. Lizardik integratu egin ditu. Non integratu? Trenaren higiduraz sortu duen erritmoan:

“Oi, lur, oi, lur!
Oi, ene lur nereea...!”

erritmo horretan sortu duen esanahian. Verlaine-ren testutik ere abiapuntua hartu du, jarraipena, amama zaharraren agerpena baratzaren erdian. Baina, Lizardiren testuak beste esanahia du, literatur testuaren barne-indarrei kasu egin dielako, eta ez duelako arreta handiz begiratzen eredia. Lauaxetak eredia bere hartan sartzen duen artean bere lanean, Lizardik integratu egin du, bere egin ostean esaten du. Horregatik, ez dira ikusten.

Lizardiren iturriei buruzko lanik luzeena Luis Mari Muxikak (1983) egin du. Muxikak literatura klasikoaren eragina ezartzen dio Lizardiri: “Gure ustez, funtsean, Lizardirengan (Lauaxetarengan bezala) ez dago poesia modernoaren funtsezko eraginik, klasikoarena bai, ordea” (1983: 40).

Muxikak Orixeren aitortpena dakarkigu bere hipotesia indartzeko, eta mitologiako aipamenak, eta berak honela izendaturiko elementuak zerrendatzen ditu; sinbolismo ninfatiko eta nuptziala, sinbolismo bukolikoa, mitologiko-maiestatikoa, jauregia, ederkiak, eliza eta habeak, geziak, Bako, Ikaro,...

Azpian, eta hemen ez zaio arrazoirik falta, Muxikak Rubén Daríoren eraginik ez dagoela baieztatu nahi du, eta, era berean, 27koen aztarnarik ez. Muxikak Lizardi logizismoari lotua ikusten du eta ez surrealismoari etzana, alegia. Eta kontzeptu joerari nahasia agertzen bada ere, sakonean arrazoia du, klasizismoa idazle guztion oinarrian baitzegoen. Kontua, baina, beste bat da. Oinarri horretatik harago joateko gai izan ziren edo ez.

Juan Kruz Igerabidek, zoritxarrez argitaragabe dagoen lan batean, Lizardik herri literaturatik hartu duena aztertu du, eta uste izan dena baino askoz gehiago duela frogatu.

Karlos Otegik bere tesian ekarpen garrantzitsu bi egin zituen. Lehena: L. De Besse, Lizardik aipatzen zuen poetaren izaera eta nortasuna agertu zituen: guztion

(edo, behintzat, nire) harridurarako ez zen poeta sinbolista garrantzitsua. Inprobisadorea zen, bertsolaria, eta haren bertsoetan joera erromantiko-melodramatikoa nagusia zen. Aurreko orrialdeetan ikusi dugu zein indar zuen joera erromantiko zaharrak Lauaxetarengan. Ez da dudarik hain pertsonala zen Lizardirengan ere, aspaldi zaharra zen joera horrek eragina izan zuela.

Bestetik, eta hau guztion (edo, behintzat, nire) harridurarako Antonio Machadoren *Campos de Castilla* aipatzen zuen Lizardiren iturri gisa. Eta datuak uste dugun baino garrantzi handiagoa du, zeren honela puzzle batean bezala, piezak bere onera datoz.

Baina, “onera etorri”k ez du esan gura Machado iturri zuzena denik. Ez horratino. Horrek beste ikuspegi batzuk zabaltzen ditu gure ibilbidean. Ikusi dugu, lehen ere, trenaren gaia aipatzerakoan nola erabiltzen zen Machado denen ahotan, baina, ez du inork aipatu 98ko belaunaldia: Muxikak, beste guztien artean, Lizardiren moderotasun falta aipatzen zuen, besterik ez.

Honetan guztian Lauaxetak giltza badu. Lizardi hil ostean, Tolosan egiten den ospakizunean hitz argiak —guretzat argiak— aipatzen ditu Lauaxetak:

La fantasía del vasco no gusta de divagar sino de dar forma real a la idea con algún término conocido, las perlas de Ormuz, las princesas orientales, los ensueños de los morfinómanos no tienen campo en Euzkadi. Porque el artista vasco no ha visto esas fabulosidades y no gusta de hablar y escribir acerca de términos desconocidos.

Lizardiren modernismoa ukatzen duen unean, Lauaxetak kontzeptu bi nahasten ditu: modernismoa eta exotismoa. Arrazoia du Lauaxetak Lizardi ez da exotismo zale bat: Ormuzeko perlak aipatuz Rubén Darío aipatzen zen zita horretan eta bere kritika egiten. Ez, ez dira exotismo zaleak Aitzolek eta, ondoren, Muxikak ikusi dutenez. Baina, bestaldetik, denok dakigu Modernismoa ez dela exotismoan bukatzen, eta gaurko literatur ikerketari begiratur, 98ko belaunaldiaren eta modernismoaren arteko mugak bildu egiten direla esan dezakegu, sinbolismoaren argitan.

Machadoren lanak ikuspegi honetan hartzen du erliebea. Hau ere ez da exotismo zalea, horrek ere sinboloak hurbiletik hartzen ditu. Espainiako lirikak egin zuen moduan. Lauaxetaren deskribapeneko hitzak gogoratur:

Ormuzko perlak edo Chinako lorak ez ditut ezagutzen, leen bezain illun nago. Gizonaren sudurrak Txindoki irudi esan badidazute, ederki ulertuko, edo pago baten antzekoa zen. Pago asko ikusi baitut ene bizian.

Deskribapen horrek Lizardi modernismotik kanpo uzten duela dirudi, baina, berez, exotismotik kanpo uzten du. Ez da Rubén Daríoren jarraitzailea. Baina, Espainiako Modernismo ere, ez zen exotismo zalea, hain zuzen ere, herri literatura jarraitzen zuelako eta eremu horretan aurkitu behar zuen sinbologia. Ez ote da hori Lizardik jarraituriko bidea? Ez ote da hori “ideien polenak” Lizardirengan utzitako arrastoa?

Baietz uste dut, eta baietza irmoagoa da Lizardiren liburuaren izenburua garaiaren ziren joerekin konparatur gero. Hain zuzen ere, *Biotz-begietan* barnè-mundua da.

Ortegak egin nahi zuen filosofiaren ikuspegiarekin lotura handiegia dute aldi biek, inguruak Lizardirengan eraginik izan ez zuela pentsatzeko. Honela, deskribatu du filosofoaren pentsakizuna Juan Ramón Jiménez-en poesiaren ikerle den Javier Blascok:

Sobre el objetivismo de Ortega se sustenta un concepto de *realidad* que será altamente operante en la estética de todo el grupo del 14. Surge este tema, en la filosofía de Ortega, de un intento de superar los caminos sin salida en que habían desembocado, durante el siglo XIX, tanto las teorías *subjetivistas*, como las *objetivistas* de raíz positiva. Se trata de responder a la de ¿qué es lo real?... Ortega piensa que es posible una solución por el arte de en la creación artística un valioso instrumento marginal a la lógica, para superar las dicotomías existentes... Frente a las teorías objetivistas y subjetivistas, Ortega ofrece una “concepción vitalista” de lo real. La solución propuesta niega que la realidad auténtica está en el sujeto o en el objeto; está, por el contrario, en la mutua relación, relación que es *creación* del arte... El arte restaura la comunicación entre naturaleza —objetos— y espíritu —estados—, dos “provincias que la ciencia ha separado.

Paralelismoa harrigarriegia da loturarik ez ikusteko. Haatik, beste gai bat da jakitea nola heldu zen Lizardi pentsakizun horretara. Ortega zuzenean irakurriz? Poesiaz uste zenaz hausnarketa eginez? Sintesi pertsonal baten bidetik?

Giroan —literatur giro jakin batean, sinbolisten artean— zegoen pentsakizuna zen hori: artearen funtsa, literaturaren funtsa zein ote zen jakitea. *Biotz-begietan* idatziz, Lizardik inguruan poesiaz zegoen elementu baten berri eman zuen. Eta izen hori jarri zion liburuari, eta ez beste.

Paralelismoan gehiago jarraitzea balego, ez litzateke ahaztu behar sujetuaren krisialdia agertzen duela, behin baino gehiagotan, Lizardik:

“lurraren azala urdindua da.
ala dut odola begietara?”

Galdera ez da galdera erretorikoa, zentzuz beterik dagoen itauna baino: Zein da errealitatea? Den bezalakoa edo ikusten dudana? Bien arteko jauzi hori ezin du artistak erabaki: nortasunaren krisialdiaren garaia ere bada eta poetak poesian kokatuko du, bihotz eta begien arteko lanean, errealitatearen sormena.

Lauaxetak adierazi zuenez; Novalis jarraituz: “Poesia da benetako errealitatea.”

Beste alde batetik, Lizardiren joera sinbolista (zeharkako adierazpidea, musika, heriotzak sorturiko larridura) Mitxelenak 1960. urtean deskribatuak dira:

Porque en sus poesías vive siempre, cercana o lejana, la tremenda certidumbre de la caducidad de las cosas terrenas —“Yo no quisiera que el día se volviese noche”—, el sabor a ceniza que hace más preciosa la percepción fugaz de cualquier belleza.” (Mitxelena 1960: 147)

Hala ere, Lizardiren poemak irakurtzen baditugu, aipa genitzake bere lanean literatur mugimendu desberdinek utzitako arrastoak.

Daturik garrantzitsuena L. de Besse-ren olerkia litzateke. L. de Besse-k inguruko gai zabalduen inguruan bat-bateko poemak egiten zituen eta haren batean oinarriturik idazten du Lizardik. Hona hemen Karlos Otegiren iritzia Lizardiren iturriez:

Honako baieztapen hau egin dezakegu: “Zeru azpia” eta “Euzko-bidaztiarena”z aparte, ez da Lizardiren poemekin harreman garbi eta zuhurra duen testurik aurkitu. Poetak berak ere, hain zehatza izanik bere lanetan, ez digu honetaz erreferentzia argirik utzi, aipatutako bi poema horietakoa izan ezik. “Zeru-azpia”ren kasuan, Lizardik berak itzulpen libre bat dela esaten digu, Besse de L. poetaren testu frantses batetik egina; testu hori “L’envers du ciel” da, eta poeta, inprobisatzaile iaio bat berez, Alfred Besse de Larzes, Marseille-n, 1848an jaioa. “Euzko bidaztiarena”[n]... Lizardik Etxepare aipatzen du...

Ez dugu beste zenbait kritikok aipaturiko harremanak egiazkoak izatearen posibilitatea ukatzen, baina, gure iritziz, datu gehiago beharko lirateke, harreman konkritu eta zehatzak bermatzeko.

Dena den, Lizardiren poemak ez dira ingurune literario eta sozio-kulturaletik isolatuta sortu. (1994: XLIII)

Ingurune literario eta sozio-kulturez arestian mintzatu gara. Lotura zehatz-zehatzez ere mintzatzeko modua badago.

Ez dago zalantzarik, adibidez, “Aldakari” poemak baduela zer ikusirik Oscar Wilde-ren “Bakaldungai zorijontsuba” ipuin ezagunarekin, nahiz eta Lizardik bere erara eratu duen testua.

Altunak egindako Oscar Wilde-ren ipuinen itzulpenaz eta Lauaxetarengan izan zuen eraginez, gorago mintzo izan gara, eta, beraz, hemen argudioaren paralelotasuna azpimarra beharko genuke, aldaketak garbiak direlarik.

Maitasun bategatik, bere bidaia jarraitzen ez duen eta Neguak hiltzen duen txoriaren motiboa oso ezaguna zen, nire ikasketa garaietan, behintzat. Hemen, datu konkritu eta zehatza dagoela, uste dugu. Baina, hala ere, beti onartu beharko da, Lizardik bere erara ematen dituela gaiak, landu ostean, moldatuz, alegia, eta zaila dela, paralelotasunak aurkitzea.

Baina, “Zeru-Azpiz” beste datu batzuk emango lituzke. Besse de L. bat-batean idatzia izan arren, badu tresneria kulturala nahiko zabaldua dena.

Ama eta haurraren arteko elkarrizketa, haurraren heriotza, egoera trajikoa, hain zuzen, poemaren tonu sentikorra, oso hedatuak ziren kulturaren eta bat-batera dator oroimenera Lauaxetaren “Señai abestu”, eta, beste egoera batez, elementu berdintsuak ditugu “Xabiartxoren eriotza”n ere, nahiz eta hor elkarrizketa aita-amen artean gertatzen den, eta beste aldetik, joera autobiografikoak eta kanpotik errondan datozen haurren koroak sakontasun handiagoa ematen dioten testuari. Baina, zenbait ekintza, berdintsu gertatzen dira testu biotan. “Zeru azpian” aingeruek eskatzen diote lagun berria Jainkoari eta “Xabiartxoren eriotza”n Jainkoak aingeruei; “Xabiartxoren eriotza”n egiten den deskripzioan ere tonu berdinak usna ditzakegu.

“Neskatx Urdin yantzia”k, bere aldetik, emakumeen deskripzio modernistak dakartza gogora, eta iruditeriak badu zerikusirik prerrafaelitek zabalduko pinturakin, eta zehatzago, “Art nouveau”k eraturiko moldeekin. Nola ez pentsatu Mucha pintorearengan deskripzioaren agerbidean?

Beste motibo batzuk ere aipa daitezke, orokorrakoak, beharbada, baina, erromanizismotik hasi eta poesia pertsonala idatziz bukatzen duen poetaren lana irakurtzeko

orduan. Paralelismoak, noski, garbiagoak dira lehen poemetan, eta landuagoak dirudite azken aldekoak. Adibide gisa, Lizardik argitaratzen duen lehen poema, Bilintxen “Behin batian Loiolan” bertso-sortaren jarraipena dela ikus dezake edonork.

Orixeren iturriak aipatzen baditugu, Jesuiten eskolak literaturaren aldetik hiru arlo nagusi landu zituela aipatu beharko genuke lehenik.

Batetik, elizako gurasoen bidetik joan eta hizlari famatuen lanez gain, klasikotasunean oinarriak jartzen zituen. Orobat, literatura klasikoaren bideak ziren honenak.

Bigarren adar bat, XVIII eta XIX. mendeko idazleen irakurketek sorturikoa litzateke, nolabaiteko literatura munduan zaharkitua zegoen korronte baten jarraipena zen berau. Espainiako neoklasiko batzuk (ikusi ditugu Nuñez de Arce, eta Meléndez Valdes-en eragina Lauaxetaren poemetan), erromantiko batzuk osatuko lukete bigarren *kanon* hau.

Hirugarren irakurketa zerrenda Aita Estefaniaren inguruan sorturikoa litzateke. Erromantizismoaren joera sinbolikoa gutxietsi eta bere oharretan agertzen den bezala, “Aspiración a lo infinito” bilatzen du. Horrela sinbolismoarekin lotuz, eta Leopardiren eta Maragall-en *L’Oda Infinita* eredu gisa jarriz. Estefaniaren bidea berria da aurrekoarekin konparatuz gero, baina, garaiko giroarekin atzeratua dago, joera ideologiko eta moralak baduelako pisurik —nola ez?— bere aukera estetikoan.

Hirugarren honen jarraitzaile-eredu gisa har dezakegu Lauaxeta. Bigarrenak badu zerikusirik Lizardiren lanarekin, nahiz eta ez den ahaztu behar Lizardi ez zela jesuitetan ibili, eta eragina nabarmenagoa dela lehen aldean eta ez bigarrenean. Lehena-
ren irudi dugu Orixeren lana.

Orixeren lan poetikoa, dena dela, oso zabala da, eta behintzat, lau arlo desberdin ikusi beharko lirerateke, literatura konparatuaren aldetik lan eginez gero: lehen-lehenik, bere *Euskaldunak* poema epikoa (gerora idiliora etorria dena) legoke; *Barne-Muinetan* poema aszetikoa ondoren; hirugarrenez, gerra aurretik egindako poesia lirikoa, eta gerra ostekoa, batez ere, Ameriketara sortua, gero.

Lau alde desberdinok aztertzen hasi aurretik on da esatea Orixeren heziketaz Paulo Iztuetak ikerketa sakona eman duela. Jesuiten Ratio Studiorum ikasketa arautegia jarraituz, lan handia egin du haren pentsakizun integrista eta tradizionalista zehazten eta aztertzen, nahiz eta pentsakizun aldeari, literatura aldeari baino toki handiago eman dion. Oro har, Iztueta Orixeren tradizioa klasikoa eta humanistaren bideetatik saihesten da.

Euskaldunak poema dela-eta Iztuetak ongi marraztu ditu poemaren nondik-norakoak:

Esan behar da euskal poema mamitzea ez zela izan Orixeren kapritxo hutsa. Garaiko hainbat euskaltzaleren gogoan zegoen epos nazional baten ametsa. Beste herrietan gertatu zenaren antzera, poema hori izango zen Eusko Pizkundera ondoren sinbolizatuko zuena. Nazio bakoitzak dauka bere hizkuntza mundu literaturaren aurrean ohorezko mailan jarri duen poeta nazionala [...] [Iztuetak jarritako *poeten* zerrendan Cervantes azaltzen da] Eta Euskal Herriak ere, salbaruko bazen, bere literatura goi-mailara jaso beste biderik ez zeukan. (740)

Ereduak ere kontuan hartzen ditu ikerlari horrek:

Poemak nolakoa izan behar zuen edukinaren aldetik? Arestian aurreratu dut zerbait. Pieza folklorikoa. Eredua emana zetorkion Mistral-en *Mireio*-rekin eta Lönnrot-en *Kalevala*-rekin.(741)

Iztuetak berak lan eskergarrian bildu du Orixara joan aurretik eta bere proiektua kontatuz, Orixek agertu zuen “Temor y aliento” artikulua. Iztuetaren ikerketaren arabera epos nazionalak honelako ezaugarriak izan behar zituen:

Euskalduna, euskal tradizioa bizirik gordetzen duen herria jasoko da [...] Herritarra [...] Errealista [...] beraz, osoki objektiboa izango da. Unibertsala. Hots, kizunari dagokionez, herrian urtean zehar zikloka gauzatuz doan bizimodua kantatuko da. (1075)

Honetaz ohartxo bi: objektibo hitzaren ordez, hobe legoke, deskriptiboa, behar-bada, eta, egia esan, unibertsaltasunaren joeraren azalpena ez dut nik garbi ikusten, baina, *Euzkadin* agerturiko artikulua hori ez dut aurkitzen *Idazlan Guztiak* izenean agerturiko III. alean.

Iturrietara berriro joaz arreta Mistral-en *Mireion* eta Lönnrot-en *Kalevalan* jarriz gero, eragina era desberdinetakoa dela ikus dezakegu.

Kalevalak, agian, lanaren moldapena irakatsi zion, Mireiok tonua, giroa, eta agian, idazkeraren joera.

Ezaguna denez, *Kalevala* ez da Lönnrot-ek onduriko lana, baturikoa bai, ordea, eta “batu” hitza erabiliz zentzu bi ematen zaizkio eginkizunari. *Kalevala* poemaren zati asko eta asko herri kantu narratiboak dira, herriak sortu eta herrian zabalduak, idazleak sortu ez zituenak, alegia.

Lönnrot-en lana bikoitza izan zen. Kantu horiek bildu egin zituen, batu; eta bata-suna eman zien hari bakar baten inguruan moldatuz. Baina, kanta horiek ziren-zirenean utzi zituen.

Antzeko lana egin du Orixek. Kantuak, bertsoak, koplak ziren moduan ekarri bere lanera. Baina, bistan da materialearen, batasun falta, genero oso desberdinekoak izaki eta, beraz, idazlearen lana, harira ekar behar horretan zabalagoa eta handiagoa da.

Mireiok eman zion bere idilio joeraz batasun-haria neska-mutil gazte batzuen maitasun kontuaren inguruan sortzeko modua. Beste alde batetik, Iztuetak, agian ez izen oso egokiz, folklorikoa deitu duen tonua ere *Mireioren* jarraipena da, edo, Mistralekin batera “baserriren poesia” sortu zutenena, Francis Jammes eta Samainena, alegia.

Mistralek egin zion eraginez, luze idatzi du Joxe Azurmendik (1991) bien arteko loturak ongi erakutsiz.

Barne-Muinetan poema aszetikoak badu Orixek filosofia “católica” deitu duenaren joerarik. Orain Iztueta hartuko dugu gidari. Iztuetak idatzi duenez:

Eliza katolikoa izan da autore klasikoek kutxa ondoen zaindu eta landu duena eta berari dagokio, ez Erreformen oinarritutako humanismo liberalari haien defentsa egitea. Elizaren tradizio klasikoan, autore klasiko aipagarrien artean hauek

izendatzen ditu: Krisostomo, Agustin, Ambrosio, Zipriano, Jeronimo, Luis Leongoa, Quevedo.(631)

Lanaren tradizioaren ulermenerako ezinbestekoa da *Quiton arrebarekin* lanari buruz Iztuetak egindako ikerketa, eta han erakusten duen pentsakizun katolikoaren moldapena eta, beste alde batetik, Gazteluren *Musika ixilla* liburuaren hitzaurrean jarritako Fray Luis Leongoa eta Done Juan Gurutzekoaren arteko konparaketa.

Hala ere, hausnarketa egiteko saioa eta hausnarketa poetizatzeko ahaleginak badu zer ikusirik gogo-jardunekin, eta literatur-pentsakizun gisa Horatius-en poetikaren jarraibidearekin. Honela mintzatu zitzaion Lauaxetari:

En nuestra época decadente se ha llegado a considerar como poetas a ciertos versificadores, ingeniosos a veces, a veces excéntricos, que no reúnen las cualidades que Horacio señaló en su código del arte poético, siempre en vigor mientras haya algo bello que producir. ("Bide Barrijak" *Euzkadi*, 1931-XI-29)

Gerra aurreko poema lirikoetan, ahotsaren bila dabilen poeta gaztearen joera hartzen du Orixek eta sailez-sail aldaketak nabari dira bere poesian.

Paulo Iztuetak berak ere, lau arlo ikusten ditu Orixeren jokabidean:

- . Poesia bukolikoak
- . Poesia idilikoak
- . Joku-poesiak
- . Poesia erlijiosoak

Gaien aldetik egindako banaketa honek ez du askorik balio ikuspuntu konparazale batentzat.

Orixeren arestiko poesian, aldizkarietan agerturikoan, bere liburu nagusien aurrekoan, badira bide hauek:

- 1) Hasierako poemak. Amaren gaiaren ingurukoak, erromantizismoaren tonuetan oinarritua.
- 2) Bigarren aro batean, Orixek Lauaxetari eragotziko dion bide frantsesetatik dabil. Olerki meheak dira, maitasunari buruzkoak, kutsu modernista ere badutenak dira.

Ez da bazterrera utzi behar gai hori dela-eta, Orixek Lauaxetari eragotzi ziola, eta gaztigatu esanez, bide frantsesak berak ere korrituak zituela eta ez zirela batere onak euskal poesiarentzat.

- 3) Pindaroren eraginpean, idazlea aipatuz, gainera:

"Nik basetxeak goستن ditudala?
Gurdien autsetatik, nola igo zan Pindar
ekanduna deitzen emai zerutarra,
neurtitz iraunkorrez goraltzera?"

Orixek kirolaren inguruko hainbat poema idazten ditu. Poemok ez dute helburu nagusi gisa, kirola, baizik eta kirolaren bidez, aitzinakoen gorazarrea egin nahi du.

- 4) *Euskaldunak* poema idazten ari dela bertsoz eginiko poema batzuk idatzi zituen Orixek, Lizardirekin izan zuen adiskidetasuna gorai patuz. Agian, poemaren lanketak utzi zion aztarna da aukeraturiko molde herrikoia, agian, inguruko neopopulismoak eskaini zion bidea.

Gerra ostean Ameriketara idatzitako poemetan, Orixek bere ahots propioa lortzen duela esan genezake. Agian. Uitziarren poemarik ederrenak, nire aburuz, behintzat, Ameriketara ondu zituen artean daude.

Zail zaigu testu hauetan iturriak aipatzea. Ohartxo bi besterik ez ditugu egingo.

- 1) Poesiaren alorretik kanpo geratzen bada ere, Iztuetak *Quiton arrebarekin* Danterekin erkatzen du.
- 2) Ezaguna da Orixek bere loraldi honetako poemak idazteko metrika berezia ondu zuela, sei silabatako oinetan poemak —lerroa onduz. Itxura baten jokamoldeak badu hexametroarekin zerikusirik, eta hausnarketa poesia honen bidez berriro itzuliko litzateke Orixe bere jarrera klasikora.

Bibliografia

- Aitzol, 1930, "Hitzaurrea" in *Eusko Olerkiak 1930*. Euskaltzaleak, pp. 5-25, Donostia.
- _____, 1931, "Hitzaurrea" in LAUAXETA: *Bide barridak*. Verdes, Bilbao.
- Altuna, P., 1990, *José M Estefanía Zabala, S.J. (1889-1942). Maestro de vascos*. Mensajero, Bilbao.
- Azurmendi, J., 1991, "Orixeren ereduak. (Mistral eta Orixe)" in *Hitzaldiak*. Etor, pp. 343-355.
- Elkar Lanean, 1991, *Orixe mendeurrena (1888-1988)*. Hitzaldiak, Donostia.
- Estefanía, J.M., 1934, "Crítica del libro" in ORIXE: *Barne-muinetan*. Itxaropena, pp. 18-27, Zarautz.
- Etxebarria, J.G., 1988, *Lauaxeta dela-eta*. Autorea editore, Bilbao.
- Iztueta, P., 1991, *Orixe eta bere garaia*. Etor, Donostia.
- Kortazar, J., 1991, "Los debates literarios en la poesía del País Vasco. 1930-1935" in Lakarra eta Ruiz Arzallus (arg.) *Memoria L. Mitxelena Magistri Sacrum*, GFA, Donostia.
- _____, 1994, "Lecturas poéticas de Esteban Urkiaga, Lauaxeta", *Cuadernos de sección. Hizkuntza eta Literatura*. 12, pp. 279-353.
- _____, 1995, "Lauaxetaren iturriak literatura gonbaratuaren azterketa baterako", *Cuadernos de sección. Hizkuntza eta Literatura*. pp. 13, 9-34.
- _____, 1995, *Euzkerea eta Yakintza aldizkarietako olerkigintza*. Labayru-Zornotzako Udala, Bilbao.
- Lauaxeta, 1985, *Olerkiak*, Erein, Donostia.
- Lete, Zelaieta, Lertxundi, 1974, *Xabier Lizardi, olerkari eta prosista*. Jakin, Arantzazu.
- Lizardi, 1994, *Olerkiak*. Karlos Otegiaren edizioa, EEE.
- Mitxelena, 1960, *Historia de la literatura vasca*. Minotauro, Madrid.
- Muxika, L.M., 1983, *Lizardiren lirika bideak*. Haranburu Altuna, Donostia.
- Otaegi, L., 1994, *Lizardiren poetika*. Erein, Donostia.
- Otegi, K., 1990, *Lectura semiótica de Biotz Begietan*. ASJU, Donostia.
- Perales, J., 1996, *Lauaxeta, historian bezurmamituriko sinesmena*. Destuko Unibertsitatea, Bilbao.
- Zaitegi, 1946, *Goldaketan*. Pizkunde, Mexiko.
- Zaitegi, J., 1974, "Urkiaga eta biok" in Lauaxeta: *Olerkiak*. Etor, Bilbao, pp. 5-9.
- Zarate, M., 1978, *Euskal Literatura II*. Leopoldo Zugaza, Durango.